

leiding voor de uitoefening van het militair gezag samenstelde welke eind '38 als geheim stuk gedrukt en in enkele honderden exemplaren onder het hogere kader verspreid werd.¹ Het minste wat de ontvangers er uit konden opdoen, was inzicht in de gecompliceerdheid van de aanvullende taak die zij, eenmaal het militair gezag uitoefenend, te verrichten zouden krijgen: de *Handleiding* telde 166 pagina's, verwees naar 39 wetten, koninklijke besluiten en algemene maatregelen van bestuur en bevatte 52 modellen en formulieren waarvan de dragers van het militair gezag in voorkomende gevallen gebruik konden maken.

Generaal Reynders, chef van de generale staf, begreep dat met die *Handleiding* niet alle problemen opgelost waren; in de lente van '39 nam hij met verscheidene departementen rechtstreeks contact op om nader overleg te plegen; dat werd hem in mei door de minister van defensie, van Dijk, verboden; als hij wensen had, moest hij die maar aan de minister medelen.² Betekende dat voor de generaal al een eerste tegenslag, een tweede, veel zwaardere, was op komst.

Op 24 augustus '39 besloot het kabinet-de Geer tot de voormobilisatie. Zou nu ook, zoals in '33 vastgesteld was, het gehele land in staat van oorlog of beleg verklaard worden? Het kabinet tilde daar zwaar aan. Met name bij het departement van justitie had zich de krachtige overtuiging gevestigd dat men van militairen onder de staat van oorlog en *a fortiori* onder die van beleg geen verstandig beleid in civiele aangelegenheden kon verwachten: ze zouden, meende men, op het hun vreemde terrein òf in hun ijver te ver gaan òf in hun schroomvalligheid niet ver genoeg.³ Voor de staat van beleg die tal van vrijheden zou opheffen, werd door de ministerraad in het geheel niet gevoeld, afkondiging daarvan werd als 'gevaarlijk voor de mentaliteit, de stemming van het volk' gezien, 'en daarom', aldus later Albarda, 'was het kabinet niet bereid, eerder dan bij dwingende noodzakelijkheid' tot die afkondiging over te gaan⁴ — maar ook de staat van oorlog zinde het kabinet niet, althans niet in volle omvang.

De aarzelingen overwinnend die wij in ons vorig deel beschreven, hadden de ministers op 28 augustus '39 generaal Reynders als opperbevelhebber van land- en zeemacht voorgedragen; nog diezelfde dag werd hij door de

¹ Brief, 23 jan. 1956, van J. D. Schepers. ² Brief, 12 mei 1939, van het dep. van defensie (IIde afd. B) aan de chef van de generale staf (Sectie krijgsgeschiedenis, archieven, groep III-1, pak C). ³ Men vindt die argumentatie het duidelijkst in de nota, 2 jan. 1940, van mr. J. P. Hooykaas, raad-adviseur bij de IIde afdeling van het dep. van justitie (Getuige J. P. Hooykaas, *Eng.*, dl. I c, p. 383-84). ⁴ Getuige J. W. Albarda, a.v., p. 158.